

‘Een voedselbos is nooit af’

Bert Dhondt over bomenlandbouw

Tekst **Frank Petit-Jean** Foto's **Het Voedselbos**

Sinds een jaar werkt Bert Dhondt halftijds voor het Voedselbos. Zijn grote droom is om met andere mensen een drieluik op te starten rond educatie, zorg en productie. Zelf is hij in hart en nieren een onderwijzer; hij doet niets liever dan mensen in gang zetten om te tuinieren. Dat doet hij dan ook al jarenlang als Velt-lesgever. Nu focust hij met het Voedselbos vooral op educatie én er hoort ook een toeristisch luik bij.

Wat was je motivatie om met dit project te starten?

‘Voor mij was het een heel natuurlijke stap. Ik was zowat 20 jaar geleden heel actief binnen de Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie in de Vlaamse Ardennen. We waren milieubewust en we aten bijvoorbeeld vegetarisch, maar natuurbehoud en landbouw leken voor velen van ons verschillende werelden die moeilijk te verzoenen waren.

Ik leerde permacultuur kennen toen ik in 1999 in Australië van project naar project trok. De tijdsgeest daar leek op die van Vlaanderen vandaag. Overal startten gedreven mensen met vernieuwende duurzame initiatieven. Dat jaar was voor mij echt een permacultuurbad en ja, hier zag ik dat natuurbehoud en landbouw wel degelijk verzoenbaar waren en dat je er door je manier van leven en eten zelf aan kunt bijdragen.

Terug in Nokere startten we met boomplantacties ons eigen voedselbos. Niet met mango's en papaja's zoals in Australië, maar vooral met wilde planten. Ik werkte nog 11 jaar fulltime op het biodynamische bedrijf Christophorus in Merelbeke. Het mooie aan dit project is de schitterende combinatie van zorg voor de aarde en zorg voor mensen. De omgeving liet me toe om heel veel te experimenteren en

veel groenten te leren kennen.

Hier in Nokere kon ik me ondertussen toeleggen op een aanvullend systeem met bos, bomen en speciale nieuwe groenten. Robert Hart en Patrick Whitefield, pioniers van *forest gardening*, waren daarbij een belangrijke inspiratiebron.’

Wat is voor jou een voedselbos?

‘Er zijn veel interpretaties. Een voedselbos is een systeem van bomenlandbouw, waarbij je bomen en andere vaste planten combineert met voedselproductie. Er zijn heel wat vormen die afhankelijk van de schaal van het project en de doelstellingen een andere invulling kunnen krijgen. Op de schaal van de moestuin, kun je spreken van een eetbare bostuin of een voedselbos. In het Engels heeft men het over *forest gardening*. Ook *agroforestry*, dat bedreven wordt op grote schaal, is een vorm van bomenlandbouw.

In het voedselbos heb je vele lagen zoals die in de natuur voorkomen. Bollen en knollen, bodembedekkers en kruiden, klimplanten, lage struiken, lage bomen en hoge bomen. Door die gelaagdheid krijg je een immense biodiversiteit op een klein oppervlak. Het enorme netwerk van planten, insecten, schimmels en andere organismen is maar gedeeltelijk zichtbaar. Het is fijn om te zien hoe die dingen func-

tioneren. Plantengemeenschappen [Bert noemt ze graag 'gilden', *nvdr.*] ondersteunen elkaar voor bestuiving, voorziening van voedingsstoffen, preventie van plagen en ziekten en veel meer. Elke laag heeft een functie en je krijgt een intense wisselwerking tussen de lagen. Bij monocultuurlandbouw benut je telkens maar één laagje. Dat is zelfs zo op een biologische akker. Voor je zo'n gelaagd systeem in evenwicht krijgt, kunnen er wel heel wat jaren verstrijken en hoe ouder, hoe robuuster het wordt. Een groot verschil met de ecologische moestuin is dat we vooral een beroep doen op permanente (vaste) planten. Daslook, rabarber, roomse kervel, kruidvenkel, eeuwige moeskool, brave hendrik ... en nog tal van andere gewassen met mooie namen.

Hoe eetbaar en productief zo'n bostuin is, verschilt per project. Sommigen zweren bij het gebruik van louter inheemse planten. Voor anderen moet elke plant eetbaar of bruikbaar zijn. Dan worden er vaak wat meer uitheemse planten gebruikt.’

Misschien roept het woord bos verkeerde verwachtingen op?

'Ja dat is correct. Voeger was er hier een populierenbos. Mensen ervaren dat als een bos, maar eigenlijk is het evenzeer een soort van monocultuur die ver staat van ons voedselbos. Het voedselbos zoals we dat hier hebben is eerder een 'wastine' [Een oud-middeleeuws woord voor woeste, onvruchtbare grond. Een verwaarloosd cultuurland met struikbegroeiing of verspreide bomen, nvdr.]. Je vindt open en gesloten plekken. Het oorspronkelijke idee was om een mantelbosrand te creëren voor vlin- ders, vogels en andere dieren. Dit is ook de ideale plek om voedselbosplanten te kweken. In de open plekken waar nog veel licht komt, is er ook plaats voor eenjarige planten zoals broccoli.

In het begin hebben mensen de neiging om veel te veel te planten. Je krijgt dan een dichte begroeiing en op een bepaald moment ook veel schaduw. Dan kun je weer open plekken maken, of die komen er vanzelf omdat planten ziek worden of er bomen omvallen. Zo krijgen pionier- planten opnieuw een kans. Het voedsel- bos is dus een dynamisch systeem dat nooit af is.'

'VOORKWEKEN IN EEN SERRE HEEFT VEEL VOORDELEN. TERWIJL WE GROENTEN, PADDENSTOELEN EN BESSEN OOGSTEN, LOPEN WE MET POTJES ROND EN VULLEN WE DE VRIJGEKOMEN RUIMTE OP MET NIEUWE PLANTEN.'

Hoe zaai je en wat zet je waar?

'Veel hangt af van de schaal van het project. In deze tuin proberen we zo veel mogelijk voor te zaaien. Ik heb daar een kleine serre voor. Rechtstreeks zaaien kan ook wel, maar dan moet je een plekje vrijmaken tussen de bodembedekking. Voorkweken in een serre heeft veel voordelen. Terwijl we groenten, padden- stoelen en bessen oogsten lopen we met potjes rond en vullen we de vrijgekomen ruimte opnieuw op met nieuwe planten. Het geeft een heel ander gevoel dan in een

Tip voor de aanleg van een bostuin

Begin klein, zodat je van in het begin de bodem kunt bedekken met mulch uit de omgeving. Als je het te snel te groot aanpakt, kun je moeilijk alle stukjes grond bedekt houden. Doe je dat niet zelf, dan zal de natuur het doen en dan krijg je bijv. distels.

klassieke moestuin waar je telkens een heel veldje kaal maakt en minstens zes weken moet wachten om daar weer te kunnen oogsten.

In het begin gingen we veel meer planma- tig te werk. Brave hendrik, eeuwige moes, *walking onion* ... elk gewas kreeg een door- dacht plekje, maar nu ben ik al blij als ze in het systeem blijven. We moeten maar af en toe wat bijsturen. Veel tuiniers vin- den dat onoverzichtelijk, maar eigenlijk kun je spreken van een gestructureerde chaos. Het is zeker niet "zomaar een hoop zaad rondstrooien".

Bestaan er standaard schema's om te planten en te zaaien?

'Ja inderdaad, cursisten die hier komen vragen telkens naar een plannetje. De Engelse Martin Crawford, nog zo'n icoon uit de permacultuurwereld, schreef een relatief recent basiswerk over de bostuin in gematigde streken. Daarin heb je per laag van het voedselbos lijsten met wat je erin kunt onderbrengen. Wat zet ik in de boomlaag of welke slingerplanten zijn bruikbaar? Hoe werken planten samen? Het geeft een houvast, maar het is nooit zomaar kopieerbaar.

Denk eerst na over waar je naartoe wilt met je tuin. Wil je vooral productie, alleen inheemse planten, een educatief project? Of leg je het accent op biodiversiteit? Hoe groot is de schaal van het project, hoeveel werkende handen heb je? Op 100 m² doe je andere dingen dan op 3 ha. Wat vraagt de streek, je buur, je regio?

Leer alle plekjes van je tuin en de om- geving kennen. Hier in het voedselbos hebben we zeer diverse uitgangssituaties. Als bodem hebben we zowel plekken met zand-leem als klei. De tuin helt naar beneden aan de zuid- en de noordkant. Dat geeft een heel verschillend microkli- maat en temperatuurverschillen van wel 5° Celsius. We kunnen dus al eens zeuren en enkele warmteminnende planten introduceren zoals kaki, persimoon en vijgen. Bij de burens hebben we aan één

zijde een dichter bos en aan de andere zijde hebben we al een leuke bosrand als uitgangssituatie. We zien daar uit op een weide en een grote dreef van het kasteel- park. Dicht bij de keuken hebben we een verhoogd perceel op een zonnige plek. Hier is plaats voor eenjarige groenten zoals warmoes en broccoli.

Naast duidelijkheid over wat je wilt en de kennis over je eigen tuin, is een basiskennis van planten en hun vereisten essentieel. Wat hebben planten nodig en hoe functioneren ze naast elkaar? Met al deze factoren zul je dus moeten puzzelen en elke tuin en tuinier krijgt dan ook een ander resultaat. Niet eenvoudig, maar dat is nu net het leuke aan permacultuur. Hoe meer ervaring je opdoet, des te meer wordt het een kwestie van voeling en intuïtie.'

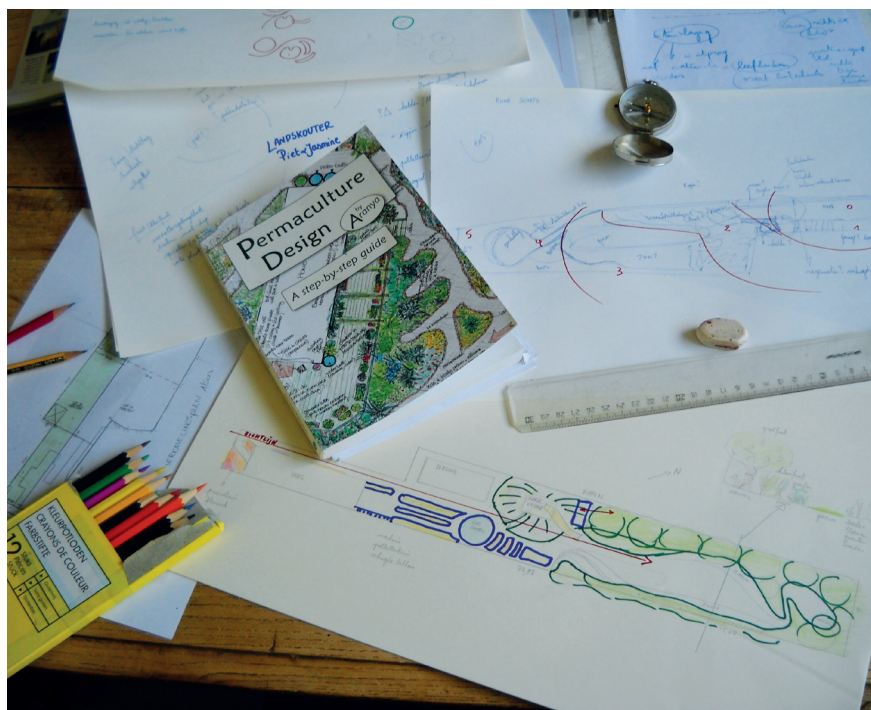
Bodembedekking is een belangrijk principe in het voedselbos. Hoe geraak je aan al die mulch?

'De strooisellaag is essentieel in het functioneren van een bostuin. Genoeg materiaal vinden is vooral in het begin niet altijd eenvoudig. Eerst gingen we op zoek naar baaltjes bio-stro. Maar bio-stro is schaars en eigenlijk ook het resultaat van een vorm van monocultuur. Bij kar- ton hebben we ook geen goed gevoel. Dat kun je niet kweken hé. We hebben lange tijd maaisel van onze hooiweide gebruikt. Daarvoor moet je op tijd maaïen, vóór de grassen en kruiden in zaad komen. Nu gebruiken we vooral gevallen bladeren. We zijn zelfvoorzienend met oude bomen in een deel van onze tuin. Houtsnippers vind ik een dilemma. We gebruiken al veel hout om te stoken en het verhakselen vereist veel energie en is lawaaierig. Het liefst laten we hout ter plekke verteren of we kweken er zwammen mee.

Een volledig natuurlijke bodemopbouw van een voedselbos met een bijbehorende strooisellaag zou jaren tijd vragen. Dat wordt veelal onderschat. Als tuiniers helpen we de natuur een beetje door com- post in te brengen. Soms is het nuttig om in het begin toch te spitten en te werken met groenbemesters als facelia of klavers om een goede vertreksituatie te krijgen.'

Is het voedselbos het landbouwmodel bij uitstek van de permacultuur?

'Permacultuur heeft misschien wel zijn wortels in de landbouw, maar is meer

dan een landbouwmethode. Het gaat uit van ecologische principes en vormt de basis voor het ontwerp van een nieuw ecosysteem met weinig input en het liefst zonder afval. Het gaat evenzeer over water, energie, mobiliteit en sociale aspecten. Pas je dit toe op landbouw, dan kun je het op verschillende manieren invullen. Het voedselbos is maar één mogelijke invulling van voedselproductie in onze klimaatzone.

Ik raad een bioboer niet aan om vandaag op 3 ha te starten met een voedselbos, al ben ik er wel van overtuigd dat het systeem qua productie per vierkante meter er met kop en schouders uitsteekt. Een probleem is bijvoorbeeld dat we heel wat meerjarige gewassen telen die de doorsnee consument vandaag niet kent in zijn menu. Een slaatje uit het voedselbos is samengesteld uit tientallen wilde en onbekendere groenten zoals zevenblad, dovenetel, bladmosterd, bladkool, boomblaadjes, eetbare klokjes en dagleliebloemen.

Het is moeilijk om deze opbrengst op een efficiënte manier in de klassieke markt te krijgen. In een volwassen voedselbos verschuift het werk van grondbewerking, zaaien en planten naar oogsten en bewaren. Het is op dat vlak wel arbeidsintensief. De klassieke landbouw vervangt arbeid door mechanisatie, maar dat is natuurlijk energieverslindend. In een

permacultuursysteem is er meer plaats voor tewerkstelling in de landbouw, die ook andere waarden produceert dan kilo's voedsel. Denk maar aan verse, gezonde en mineraalrijke groenten, biodiversiteit en een gezonde bodem.'

Waar horen granen thuis in het voedselbos?

'Granen teelt men zeer efficiënt in een monocultuur. De teelt is in elk geval moeilijk in een systeem met permanente bodembedekking en in combinatieteelt. In een voedselbosstelsel kunnen de koolhydraten uit ons menu geleverd worden uit noten zoals hazelnoot en kastanje, maar daar heb je wel wat extra plaats voor nodig. Vele knolgewassen kunnen als vervanger dienen. Alweer een kwestie van eetgewoonten dus. Als je toch wilt vasthouden aan klassieke granen op grote schaal zijn er duurzame boslandbouwsystemen. Dan krijg je een landschap waar smalle akkers afwisselen met bomenlanen.'

Ik hoor je geregeld gewassen vermelden die de doorsnee tuinier niet kent.

'Nieuwe gewassen in de natuurlijke omgeving introduceren is soms een heikel punt binnen de natuurbeweging. In onze bostuin proberen we net natuur en landbouw te verweven. Geen gemakkelijke discussie dus.

Tip voor wie wil experimenteren

Start rond enkele bomen op kleine stukjes of begin met enkele eetbare gewassen in je siertuin. Observeer en stuur bij. Bezoek eens een bostuin. Gaandeweg leer je je tuin kennen, beginnen de puzzeltjes samen te vallen en wordt je tuin een eetbaar landschap. Beschouw de bostuin niet als de vervanging van een 'klassieke moestuin', maar als een zeer mooie aanvulling erop. Meer biodiversiteit, lekkere groenten, fruit en zwammen, minder werk...

'IK VOEL GEEN DRANG OM TERUG TE KEREN NAAR AUSTRALIE. HET IS HIER TE DOEN.'

Ik experimenteer graag met minder bekende gewassen. Mijn motivatie is dat zowel de mens als de natuur voordeel kunnen halen uit een grotere diversiteit. Een nieuwe soort kan robuust, lekker of onverwacht productief of ondersteunend zijn. Een bostuin en de natuur zijn heel dynamisch. In een geglobaliseerde wereld is uitwisseling van soorten en rassen moeilijk te stoppen. Het is belangrijk dat je je planten leert kennen en blijft observeren. Kijk bijvoorbeeld eens terug op plekken waar een nieuw gewas al vijf jaar staat. Probeer eens wat uit op jouw grond en in je eigen menu.

Een gelijkaardige discussie heb je met wildpluk. Ik zie graag mensen plukken in het landschap en van alles gebruiken. Dat geeft een nieuwe, directe band met de natuur waar we zelf deel van uit maken. Dat doe je niet in een natuurreservaat, maar op plekken die dat kunnen dragen.'

Wat doe je met vruchtafwisseling? Heb je bijvoorbeeld oog voor knolvoet op koolachtigen?

'We houden geen rekening met vruchtafwisseling en toch hebben we geen problemen met plantenziekten als knolvoet. Als je knolvoet wilt vermijden door vruchtafwisseling moet je heel precies te werk gaan. Radvijzen, rucola en andere koolachtigen moeten precies in je schema passen. Op twee percelen met een halve meter

ertussen kan de ziekte ook overslaan. We streven naar een bodem met een evenwichtig aanbod aan mineralen en een heel divers bodemleven. Dat is de basis van een gezonde tuin. Als je schadelijke ziekten of plagen hebt, zal tegelijkertijd een tegenreactie ontstaan. Het kan dus wel zijn dat je tijdelijk wat schade moet tolereren, maar vroeg of laat komt je tuin weer in evenwicht. Hier bestrijden we alleen zevenblad door het manueel uit te steken.

Een gezonde bodem levert gezonde stevige planten, maar ook de plantenkeuze doet veel. Een echt slakkenprobleem kennen we hier niet, maar toen we Chinese kool probeerden, werd die snel opgegeten. Je kiest er dan maar beter voor om deze teelt de volgende jaren niet meer te proberen.'

Je kweekt ook zwammen?

'Het boek *Mycelium running* van Paul Stamets was voor ons een revelatie. "Mijn draadloos tuininternet is af", zeg ik aan mijn cursisten. Als je weet dat schimmeldraden een doorsnede hebben van een honderdste van de kleinste haarwortel, dan wordt de ruimte in de bodem immers veel groter.

Veel tuiniers willen veel compost in de tuin. Het gaat niet zozeer om kwantiteit, maar over de kwaliteit van de bodem en het bodemleven. We bedekken de grond met een beetje compost en mulch en stimuleren de uitbreiding van schimmeldraden met het enten met nieuwe zwamculturen als *Stropharia*. De meer schaduwrijke plekken in het bos waar weinig eetbaars groeit zijn net interessant om paddenstoelen te kweken. We experimenteren met ongeveer vijftien soorten op stammetjes of op stro. De afgedragen stammetjes gebruiken we om bedden af te boorden, en daar geven ze soms nog een leuke productie.'

Tijdens de Velt-ecotuindagen kwamen er hier op een dag meer dan 500 mensen op bezoek. Vanwaar de interesse voor permacultuur en voedselbossen?

'Mensen zijn de verhalen beu van monocultuur en graaicultuur en zoeken alternatieven om daar zelf verandering in te brengen. Zo zie je overal kleine, duurzame projecten ontstaan die ethiek en ecologie hoog in het vaandel dragen. Met projecten in de tuin- en landbouwsfeer heb je instant effect. De vele samentuinprojecten die overal als paddenstoelen uit

de grond schieten tonen aan dat mensen ook weer meer sociaal gedreven zijn. De manier waarop de bostuin werkt, kunnen we als spiegel gebruiken voor onze maatschappij. Je kunt de principes toepassen op vele aspecten van het leven en de hele samenleving.

Het is een boeiende tijd om in te leven. Op één jaar tijd is er zeer veel veranderd. Ik voel geen drang meer om terug te keren naar Australië. Het is hier te doen. Projecten inspireren elkaar en er worden veel ervaringen uitgewisseld. Onze telefoon staat niet stil. Ik denk dat we stilaan een "Museum voor de monocultuur" moeten oprichten ...'

Zin in meer?

Wie geprikkeld is geraakt door het systeem van een voedselbos, kan binnenkort een nieuwe opleiding in het Voedselbos volgen. In enkele maanden leer je er in een groep de kneepjes van het vak om een eigen productief voedselbossysteem neer te zetten. Alle info over deze opleiding en meer vind je op → www.hetvoedselbos.be